

روابط صفویه با فرانسه

ناشر آثار زبان‌های خاورمیانه

www.avayekhavar.ir
info@avayekhavar.ir

Mobile & Telegram: (+98) 930 554 0308

Tel: (+98) 21 888 956 21

Fax: (+98) 21 364 264 58

مرکز پخش: تهران، بالاتر از میدان ولی‌عصر، کوچه فرجی، پلاک ۴۱، واحد ۷

دکتر زینب حاتم‌زاد

روابط صفویه با فرانسه

(از اوایل قرن ۱۷ تا اوایل قرن ۱۸)

ناشر: آوای خاور

ویراستار: دکتر سعید قاسمی پُرشکوه

صفحه‌آرایی: مهدی قاسمی

نگارگر: فرشید خالقی

شمارگان: ۲۰۰ نسخه

سال چاپ: ۱۳۹۷

بار چاپ: نخست

چاپ: لوح

قیمت: ۳۰۰۰۰ ریال

ISBN: 978-600-98196-2-1

روابط صفویه با فرانسه

(از اواخر قرن ۱۷ تا اوایل قرن ۱۸)

دکتر زینب حاتم زاد

آوای خاور

تهران ۱۳۹۷

سوشناسه: حاتم‌زاد، زینب - ۱۳۹۶

عنوان و نام پدیدآور: روابط صفویه با فرانسه (از لواخر قرن ۱۷ تا اولیل قرن ۱۸) / نویسنده زینب حاتم‌زاد
مشخصات نشر: آواز خاور، ۱۳۹۶.

مشخصات ظاهری: ۱۶۰ ص

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۹۸۱۹۶-۲-۱

وضعیت فهرستنويسي: فيپا

موضوع: ایران -- تاریخ -- صفویان، ۹۰۷ - ۱۱۴۸ ق.

موضوع: Iran -- History -- Safavids, 1502 - 1736

موضوع: ایران -- روابط خارجی -- فرانسه

موضوع: Iran -- Foreign relations -- France

موضوع: فرانسه -- روابط خارجی -- ایران

موضوع: France -- Foreign relations -- Iran

رده‌بندی کنگره: DSR ۱۳۹۶/۸۱۱۸/ح

رده‌بندی دیوبی: ۴/۵۰۷۲۲

شماره کتابشناسی ملی: ۴۸۴۷۰۲۹

فهرست مطالب

مقدمه .

روشن کار
قردادها، نامه‌ها، یادداشت‌ها
منابع علمی
آثار تاریخی دوره صفوی
نوآوری علمی تحقیق
اهمیت علمی تحقیق
ساختار پژوهش

بخش نخست: سیاست‌های شرقی دولت‌های اروپایی در قرن‌های ۱۶-۱۸

روابط صفویان با غرب
تشکیل سلسله صفوی و اتحاد با اروپا
حمله افغان‌ها و تجزیه قلمرو صفویه
تجارت و بازرگانی
ورود پرتغال به ایران
ورود عثمانی و خروج پرتغالی‌ها

۳۴.....	اشغال تنگه هرمز.....
۲۵.....	فعالیت تجاری انگلیس
۳۷.....	واقع دوران حکومت شاه عباس
۴۵.....	مبازه و رقابت استعمارگران
۴۷.....	تضعیف حکومت صفوی
۴۹.....	تقویت فرانسه در حوزه خلیج فارس
۵۰.....	حمله افغانها و حکومت نادرشاه افشار.....
۵۱.....	سلطنت کریم خان

بخش دوم: ارتباط فرانسه و صفویان

۵۵.....	سیاست فرانسه در قبال صفویان.....
۵۸.....	ورود تجار فرانسوی به ایران
۶۹.....	بخش سوم: روابط سیاسی دو دولت صفویه و فرانسه
۷۱.....	سیاست خارجی دولت صفویه در دوران شاه عباس اول
۷۷.....	اوپایع سیاسی، اجتماعی فرانسه در دوران صفویه
۹۷.....	روابط فرانسه و عثمانی
۱۰۶.....	نقش کشیش‌ها در عرصه سیاسی
۱۲۳.....	بخش چهارم: روابط تجاری و اقتصادی میان فرانسه و دولت صفوی
۱۲۵.....	اوپایع اقتصادی ایران در دوران صفوی
۱۲۳.....	روابط اقتصادی و تجاری صفویه و فرانسه در دوران ۱۸۱۷
۱۵۱.....	نتیجه‌گیری
۱۵۵.....	منابع

مقدمه

در دوران حکومت امپریالیسم شوروی، در چارچوب ایدئولوژی حاکم برای ملت‌ها و افراد جامعه، امکان ثبت بی‌غرض تاریخ وجود نداشت. علوم انسانی، به‌ویژه در مقابل ایدئولوژی اتحاد جماهیر شوروی، قربانیان زیادی به خود دیده، اصل تعیین دربرابر ملت‌ها را اساس قرار دادند و تاریخ بسیاری از ملت‌ها را جعل یا در نقد و بررسی آن موانع ایجاد کردند. یکی از این دست موضوعات، در ارتباط با تاریخ دولت صفویه است. اگرچه در رابطه با موضوع تاریخ صفویه، به طور گسترده و جداگانه بحث و گفتگو شده است و با وجود واقعی بودن موضوع به حد کافی، ذکر این موضوع ضروری است که نمی‌توان موضوع تاریخ آذربایجان را کاملاً به عنوان یک مسئله حل شده پذیرفت.

آنچه از آثار مورخان برمی‌آید، اینکه مناسبات روابط صفویان، مشخص و یکسان نیست؛ بدین سان که اکثر مورخان صفویان را به عنوان دولت ایران معرفی کده‌اند و آذربایجان را به عنوان بخشی از این دولت یاد می‌کنند. این رویکرد در ارتباط با دولت صفویه، بررسی موضوع مورد بحث را ایجاد، و آن را به واقعیت نزدیک می‌کند.

روابط فرانسه و صفویه تا امروز به عنوان یکی از موضوعات بررسی نشده باقی مانده است. مطالعه این موضوع مسائل دیگری را هم دربر می‌گیرد. روابط فرانسه و صفویه در طول قرن ۱۶-۱۷ میلادی عموماً در روابط سیاست خارجی و بین‌المللی جای بررسی دارد و از

طرف دیگر، در کنار سیاست خارجی باید به سیاست داخلی هم نظرداشت تا بتوان امکان ایجاد روابط سیاسی و اقتصادی را فراهم کرد. در تمام دوران شاهان صفوی، روابط سیاسی، اقتصادی و بین‌المللی در یک سطح نبود و طبیعی است که برای این موضوع نیز علت‌هایی وجود دارد؛ موضوعات و مسائل ویژه‌ای که تا امروزه بررسی نشده است، حال آنکه تحقیق آن‌ها ضرورتی مهم به شمار می‌رود.

در باب دولت صفویه، اگرچه آثار زیادی نوشته شده، اما مسائل زیادی هنوز تحقیق و پژوهش نشده است. در تاریخ آذربایجان درباره صفویان هم آثار زیادی نوشته شده، لیکن به روابط صفویه و فرانسه اشاره‌ای نشده است.

تحقیقات آنده‌ای اُف در باب تاریخ دولت صفوی در قرن شانزدهم، موضوع ظهور دولت صفویه و رساله اختصاصی ارائه شده در قرن شانزدهم، بی‌شک هدیه بزرگی به تاریخ سلسله آذربایجان بوده که آن را بسیار غنی تر و پریارتر نموده است.

در نیمه دوم قرن شانزدهم و اوایل قرن هفدهم، درباره مطالعه روابط متقابل آق‌قویونلوها و دولت صفوی با اروپای غربی، محمد‌آف نقش بزرگی ایفا کرده است. نقش مهم تحقیقات وی از آن روی است که نه تنها مسئله آذربایجان، بلکه در تاریخ جهان هم اولین بار است که به عنوان موضوع علمی مستقل مطرح شده است.

ای. محمد‌آف از نمونه آثار مورخان آذربایجان و مورخان خارجی به طور گستردۀ استفاده نموده است و با استناد به منابع در زبان‌های مختلف با رویکرد انتقادی جزئیات توسعه روابط آق‌قویونلوها و دولت صفوی با اروپای غربی را تا حکومت شاه عباس اول پیگیری کرده، تحقیقات کاملی به انجام رسانده است.

در نیمه دوم قرن شانزدهم و نیمه اول قرن هفدهم، ب. احمد‌آف تحقیقات خود را به موضوع سیاست اقتصادی انگلیس در شرق اختصاص داده است. از تحقیقات انجام یافته در تاریخ آذربایجان درباره سلسله صفویه به آثار آر. داداش اُف مربوط است در این اثر، اولین بار تحقیقات تاریخی به زبان انگلیسی و منابع براساس موضوعات واقعی بسیاری مورد مطالعه قرار گرفته است.

در مطالعه تاریخ دولت صفویه، نقش عالمان روسیه در قرون وسطی و عموماً تاریخ ایران از اهمیت زیادی بیخوددار است. جمله از لین آثار، در میان تحقیقات انجام یافته در موضوع روابط خاص سیاسی و تجاری صفویه و روسیه به طور گسترده و شفاف، اثر انتخاب شده ب. بوشیوین، و روند سرمایه‌گذار انگلیسی به منظور استحکام و نفوذ به خلیج ایرانی و آثار خصوصی تومنویچ و اشتکمرین می‌توان اشاره کرد.

موضوع تحقیقات به طور غیرمستقیم در نظرات و اثرات سایر نویسندها و مؤلفان، از جمله چرکاسف، مارکوا و زاخودر منعکس شده است و در آثار تحقیقات مانیزاهمیت زیادی پیدا می‌کند. در همین آثار، با تحلیل دقیق اطلاعات تاریخ میان ایران و عثمانی. روسیه، انگلیس، فرانسه و دیگر کشورها به طور غیرمستقیم مسائل مختلف موضوع بررسی گردیده است و قطعاً امکان شفاف‌سازی موضوع فراهم شده است.

از دانشمندان اروپایی غربی، آثار مختلف مالک المون از جمله تحقیقاتی است که در این زمینه انجام شده است و در روابط سیاسی و تجاری دولت صفویه در دوران مورد پژوهش ما، و نیز روابط دولت صفویه با دولت‌های اروپایی، سیاست استعمار شرقی و موضوعات واقعی، پراهمیت است.

برای تسلط بیشتر بر پژوهش‌های انجام شده، تحلیل جامع‌ترو مفصل‌تری ضروری است، اما گاهی اوقات در چارچوب زمانی کار، تحقیق فراتراز مرزها و مراجعه به آثار شرقی مناسب دیده شده است.

برخی جنبه‌های موضوع تحقیق با یافته‌ها و آثار نویسندهان شرقی تأیید و تکمیل می‌شود. از میان آثار نوشته شده به زبان فارسی، باید به اهمیت اثر روابط خارجی ایران در دوران شاه اسماعیل صفوی نوشته علی اکبر و لایتی اشاره نمود. عموماً اگرچه هیچ اطلاعات مستقیمی در کار تحقیق وجود ندارد، با این حال، روابط بین اروپا و صفویه در ارتباط با سیاست خارجی است که اطلاعات مهمی در آن منعکس شده است. در این زمینه، براساس منابع قطعی، به روابط سیاسی و اقتصادی صفویه با دولتِ ونیز، پرتغال، اسپانیا، آلمان و دیگر کشورها توجه کرده‌ایم و به تحلیل آن‌ها پرداخته‌ایم.

در باب موضوع تحقیق، سیف الدین قائم مقام اثری به زبان فارسی در روابط معنوی سیاسی ایران و فرانسه ارائه داده است که در این اثر، به روابط ایران و فرانسه در دوران باستان تا قرون وسطی پرداخته است.

روش کار

در کتاب حاضر، از گذر بررسی و مطالعه روابط دولت فرانسه و دولت صفویه، مهم‌ترین مباحثی که بدان‌ها پرداخته شد، عبارتند از: تاریخ سیاست خارجی دولت صفویه، دلایل روابط دولت صفویه با دولت‌های اروپایی (پرتغال، انگلیس و هلند) و نتایج آن، هیئت‌های اعزامی دولت‌های اروپایی به دولت صفویه، تاریخ ایجاد روابط بین دولت فرانسه و دولت صفویه، اوضاع سیاسی اجتماعی فرانسه در دوران صفویه، روابط سیاسی میان دولت فرانسه و دولت صفویه، روابط اقتصادی و فرهنگی میان دولت فرانسه و دولت صفویه.

برای نگارش مطالب مورد استفاده می‌توان آن‌ها را به دو دسته تقسیم نمود:

۱. اسناد متن قراردادها، نامه‌های رسمی، یادداشت‌های روزنامه، حوادث مستقیم مأموران شارکت‌کننده در حوادث.
۲. بررسی تعدادی از مسائل مربوط به منابع تاریخی و علمی.

قراردادها، نامه‌ها، یادداشت‌ها

متن قراردادها بارها انتشار یافته است. در این میان، موضوع مورد علاقه ما متن قراردادهای امضاء شده میان آذربایجان و ایران با دولت‌های اروپایی در دوران صفویه است که از اهمیت زیادی برخوردار است. اسناد مربوط به ایران و صفویه با دولت‌های اروپایی یا به آشکال دیگر در نوشته‌های تیری (۱۸۶۴ م.) و نیز تینزو جانشین‌های آن‌ها در نشریات فرانسه می‌توان یافت. در سال ۱۹۸۲ میلادی، نشریه انگلیسی زبان چاپ شده در کلکته و

بعدها در سال ۱۹۳۳ میلادی، مجموعه‌ای از قردادهای چاپ شده در چندین دوره موجود لست.

در پایان قرن پانزدهم، بازرگان روسی، آقاناسی نیکتنین، اطلاعاتی را ارائه داد که این اطلاعات، موضوع تجارت در خلیج فارس را تا آمدن پرتغالی‌ها بیان می‌کند. در آغاز قرن شانزدهم (در سال ۱۵۰۳ میلادی) و در آستانه ورود پرتغالی‌ها به خلیج فارس، واتریم ایتالیایی به این مناطق سفر کرد و تنگه هرمز را به دقت زیر نظر گرفته است. در اواسط قرن شانزدهم، انگلیسی‌ها برای ورود به این مناطق از شمال و روسیه تلاش خود را آغاز کردند. مسافرت‌های عوامل استعماری انگلیس و بررسی راه‌ها و روش‌های مورد استفاده را می‌توان از منابع بالارزش به حساب آورد. در این راستا، علاقه خاص جنگینزون، برویو، ادواردز و دیگران را در یادداشت‌ها و خاطرات روزانه می‌توان یافت که در یادداشت‌های انگلیسی‌ها، تلاش برای کسب راه‌های اصولی تجارت بین اروپا و شرق را می‌توان مشاهده نمود.

در قرن هفدهم، مشهورترین جهانگرد، فرانسیز شاردن در خاطرات خود موضوعات داخلی و خارجی مهم را منعکس کرده است، ولی نویسنده از ورود اروپایی‌ها به ایران کمتر صحبت می‌کند. علاوه بر این، معلومات در باب ایران آن دوران، اندیشه روابط متقابل خارجی ایران و اروپا را کاملاً بیان می‌کند.

منابع علمی

یکی از منابع بالارزش شرق، اثر تاریخی سالیل بن رضاکین، سید و امام عمان می‌باشد. این اثر که درباره مسائل ۱۸۶۰ و به زبان عربی و به صورت نسخ خطی است، برای تجزیه مسقط و زنگبارا در سرزمین‌های عمان به دست بریتانیا آماده شده بود، از سوی عضو کمیسیون انگلیس و به وسیله باجراءه گردید. در سال ۱۸۷۱ میلادی، با جر نظرات خود را در ترجمه انگلیسی چاپ نمود. اثر

سالیل بن رضاکین به سه بخش تقسیم می‌شود. اولین بخش از سال ۱۶۶۱ تا ۱۷۷۴ و بخش دوم از سال ۱۷۴۱ تا ۱۸۲۰ و بخش سوم از سال ۱۸۵۶ تا ۱۸۰۴ را شامل می‌شود.

در *فارستنامه ناصری*، حسن فضایی آن را به دو بخش تاریخ و جغرافیا تقسیم شده است. بیانی در روابط ایران و اروپای غربی در دوران صفویه، کتابی به زبان فرانسه نوشته است و در سال ۱۹۳۷ میلادی در پامیر منتشر شد. این اثر به دو بخش غیرمساوی تقسیم شده است. پنجاه صفحه اول این اثر به وقایع دوران حکومت صفویه مربوط است و در اینجا نویسنده به روابط ایران و اروپا در قرن هفدهم پرداخته است. بیانی *قطعات تاریخ سفرهای اروپایی* را شرح داده است و در مسائل اجتماعی و آرمانی، نقش فرد را در تاریخ بر جسته می‌کند. بخش دوم کتاب، تاریخ روابط ایران با دولت‌های اروپایی را پوشش می‌دهد. در اینجا از تعداد زیادی از منابع و داده‌های حقیقی به طور گسترشده‌ای استفاده می‌شود. در این کتاب، بیانی گزارشی کوتاه، اما بالریزش از دوران صفویه و جهانگردان مختلفی که به ایران سفر کرده‌اند (برای مثال در اوآخر قرن شانزدهم درباره انگلیسی‌ها که در ایران بوده‌اند)، ارائه می‌کند.

در تحقیقات دیگری غیراز فعالیت‌های پژوهشی گسترشده در قرن هفدهم، فعالیت‌های هلندی‌ها که رونق یافت، نویسنده به درستی براین باور است که اروپایی‌ها در ایران نقش بزرگی ایفا کرده‌اند. جالب و بالریزش اینکه در سال ۱۶۴۵ میلادی، درباره جنگ ایران و هلند توضیحاتی ارائه شده است، مبنی بر اینکه هلندی‌ها جزیره قشم را اشغال کرده، ایران را تحت فشار قرار دادند و آنان را برای بستن قرارداد تجاری مجبور کردند.

بیانی فهرست گسترشده‌ای از زندگینامه بیش از ۱۵۰ نفر ارائه داده است. در کنار این‌ها، قبل از انتشار کتاب، وی یا منابع و متون علمی چاپ شده در زبان‌های شرقی و اروپایی آشنا شده است.

در قرن ۱۶۱۷، بیانی با تسلط بر آثار تاریخ روابط خارجی ایران به این موضوع علاقه و اهمیت نشان می‌دهد. نصرالله فلسفی در اثر خود به زبان فارسی در باب روابط متقابل ایران و اروپا، در جایی با اثربیانی تقریباً هم رأی است. بیانی نیز چنان که گفته است، در اثر فلسفی هم موضوع مورد توجه، اطلاعات بسیار در باب سفر به قصر صفویان است.

نجفقلی مؤذنی در کتاب دو جلدی خود با منابع بسیاری که ارائه داده، با وجود اینکه در بخش عربیوت به وابط خارجی از ذکر اطلاعات بیشتر نام افرادی که از ایران به اروپا و از اروپا به ایران رفته‌اند، خودداری می‌کند، با وجود این، از طرف دیگر، دلایل این سفر و سفرهای دیگر را توضیح نمی‌دهد.

با استقرار دولت صفوی، عنوان‌های سران صفوی بسیار شهرت یافت و اراضی تحت سلط صفویان گاهی فارس (ایران) نامیده می‌شد. این نام فارسی (ایران)، به نام خود یا افرادی که در اراضی و موقعیت‌های جغرافیایی ساکن شده‌اند، یا تاقرن هفتمن در قلمرو حکومت شاهان ساسانی حکمرانی کرده‌اند، بیان شده است. بسیار جالب است که در سال‌های ۱۴۷۲-۱۴۶۶، آفاناسی نیکتین با تجربه و تدقیق در شهرهای سراوی، آمل، ری، کاشان، یزد، تروم، هرمز شیراز و دیگر شهرها که اقامت داشته است، یک بار هم «ایران» و یا «فارس» بیان نمی‌کند، اگرچه از مناطق فئودالی زیادی مثل: هندوستان، سرزمین اوی سینا یا آفریقا و عثمانی نام می‌برد.

کلاویخف در قرن پانزدهم، زمانی که در نزدیکی ماکوبوده است، درباره حکمرانی امپراتوری فارس و سرزمین‌های آن می‌نویسد: «در قرن هفدهم، کوتف که در ایران بود، بارها نوشته است: فارس‌ها و قزیل باشlar.»

در پایان قرن شانزدهم، دولت صفویه شورش‌های امیران فئودال آذربایجان را سرکوب کردند. در جریان دفاع از تجاوز ترک‌های عثمانی، پایتخت صفویه به قزوین و بعدها به داخل خاک اصفهان انتقال می‌یابد و تقریباً از آن زمان به بعد، دولت صفویه در مقابل آذربایجان به نیروهای بیگانه و دشمن تبدیل می‌شود.

بسیاری اوقات حوادث قرن ۱۶-۱۷ برای افراد آن زمان نادیده گرفته شده است. شاه عباس اول نزد صفویان رفته و عوامل دیپلماتیک سیاسی و تجاری انگلیس، شیرلی، پیری، سفیر آلمان، تکتاندر، و یا حتی جهانگرد مسلمان آن زمان، علی خان مدنی، در گزارش‌های خود، از حوادث جدید دولت صفویه سخنی بیان نمی‌کنند.

در پایان قرن هفدهم، روس‌های از قافله مانده، به دلیل دفاع از تجاوز و هجوم ترک‌های

عثمانی و اروپای غربی و تأمین منافع اقتصادی خود در مرزهای جنوبی به اشغال مرزها روی می‌آورند. شاهان فارس و سلاطین عثمانی با کمک رقیبان بورژوازی اروپایی (هلندی، انگلیسی و فرانسوی) به مخالفت با روس‌ها برخاستند، تغییرها در سیاست خارجی و تجار بین‌المللی روسیه در اوآخر قرن شانزدهم و اوایل قرن هفدهم از سوی دیپلمات‌ها و تجار روسی (بریکس. اف، تخونو. اف، شاخ‌مات. اف، باریاتینسک، کت. اف، کوال. اف، ایزو. اف، سوخانفیا سوخین، دبرین، ویولینسکی، بل) منعکس شده است.

سیاست کاتولیک اروپای غربی به طور مستقیم یا غیرمستقیم مربوط به آذربایجان در یادداشت‌های مسافران و جهانگردان منعکس شده است (پوزن، پری، پل، تورنفور، تجاری مانند: تاورنیه، شاردن و دیپلمات‌ها، مثل: فیاندر، کوبرو، کاری، یزوت، رودس، آوریل، ویلوت، آوکتن، باجنسی) دیپلمات‌های اعزامی به سفارت سوئد (کمپفرو و برنا) ملوانان هلندی و تجار هلندی (بانزو استریوس)، بدوفیه اویلیان. چولبین درباره آذربایجان در قرن هفدهم اطلاعات ایشان مهم و جایگاه خاصی دارد که در آغاز قرن هجدهم برای مبارزه با عثمانی و سیاست‌های استعمار اروپایی در سرزمین‌های ساحلی خزر، گروه‌های مبارز روسی تشکیل شد و شرکت‌کنندگان در این گروه‌ها (دمی‌تری، کانتیمر، قبر، یاکوف، نبران) که در آذربایجان بودند، اطلاعات زیادی درباره این مناطق ارائه نمودند.

در قرن هجدهم، گرایش‌های بین‌المللی ادامه می‌یابد و در کنار این کشورهای شرقی عقب‌مانده به لحاظ سرمایه‌داری مبارز دیپلماتیک، تجاری و استراتژیک دولت‌های سرمایه‌داری اروپایی دوام داشت و این مبارزه در نیمه قرن هجدهم و در یادداشت‌های مسافران و جهانگردان که در آذربایجان اقامت داشتند، منعکس می‌شود. این‌ها از اهالی گیلان در جنوب دریای خزر، همچون شیخ محمدعلی خزین و مورخ نادرشاه، عبدالکریم کشمیربوده است.

مورخان روسی ساکن آذربایجان، دیپلمات‌ها، دانشگاهیان و خارجیان در خدمت روس‌ها بودند؛ همانند بوکس بام، لرکس، گلیتسین، اشنز، لف، التون، وُدرف، کوک، گمیلن، گلدن، اشت، رینق، بناسو، گراپس، گرول، پالاس، پوتوستکی و جهانگردان خارجی

و تجار انگلیسی همچون فرانسیز، گیئوی، نماینده کمپانی هند شرقی پاستر، دیپلمات‌ها همانند فریریر، سویف، علائق سیاسی و اقتصادی بارزان قفقاز با گرایش‌های روسی و اطلاعات منعکس شده در آن نگهداری می‌شود.

تا اواسط قرن هفدهم، تمام راه ولگا تا هشتخران در قلمرو حکومت روس بود. تشکیل شرکت انگلیس . مسکو در نیمه دوم قرن شانزدهم، با هدف تجارتی انگلیسی‌ها، دولت مسکو و از آنجا تراه ولگا - خزر آذربایجان، آسیای میانه تا ایران ادامه یافت. این سفر و تدارکات و مشارکت فعال از سال ۱۵۷۱ تا ۱۵۷۷ چهار بار انجام شد و آنتونی جنگینزون وفات یافت.

در سال ۱۵۵۷، جنگینزون، سفیر انگلیس در مسکو، چنسلری را همراهی نمود و در سال‌های ۱۵۵۸-۱۵۵۹، از آنجا به آسیای میانه سفر کرد و در سال ۱۵۶۳ در میان مسیر تا هشتخران و بعدها دریای خزر تا ساحل قفقاز به خاک صفویان سفر کرده است. تمام این سفرها به دست جنگینزون منعکس شده است. این سفرها برای آذربایجان به سبب سفرهای دولت صفویه و آسیای میانه اهمیت پیدا کرده است و مبادلات تجارتی جنگینزون با هشتخران و شاماخی بسیار مورد توجه است. در بازدید جنگینزون در سال‌های ۱۵۶۳، از مناطق صفویه معلومات زیادی درباره آذربایجان منعکس شده است. جنگینزون که در دهم ژوئن سال ۱۵۶۱ وارد هشتخران شد و در ۱۵ ژانویه، آنجا را ترک کرد و در سوم آگوست به دربند نزدیک شد و تا ۱۲ آگوست همانجا اقامت کرد و در آنجا به جواد سفر و از ۱۸ آگوست تا ۶ اکتبر اقامت کرد و به ادبیل، تبریز و قزوین رفته بود و در آن زمان، قزوین اقامت‌گاه شاه طهماسب بود. جنگینزون در دوم نوامبر به آنجا رسید. در باب فرستادن کالاهای فارسی از راه ولگا - خزر به انگلیس جای بحث دیگری وجود دارد، به طوری که صفویان با دشمنان خود سلاطین تُرك، پیمان صلح منعقد کردند. سلاطین تُرك با حсадت نظاره می‌کردند تا تجارت دولت صفویه با اروپا از طریق گذر از آسیا صورت گیرد. مأموریت جنگینزون با موفقیت توان نشد، اما حاکم شیروان پیشنهاد او را دریافت کرده، با نزدیک شدن به او آماده هر نوع همکاری شد. جنگینزون اطلاعات زیادی درباره تجارت

داشت و وی در طول مناقشه‌های بین عثمانی و دولت صفوی، قبل از همه مبارزه برای دسترسی به جاده ابریشم شیروان و گیلان به اروپا را بیان می‌کند. در باب رقابت سرمایه‌گذاری تجاری کشورهای اروپایی دیگر در بازارهای شرق و تیز تشکیل روابط بین المللی اروپایی براساس فرصت طلبی از مبارزات ترک‌ها و صفویان، از دیگر مطالب ارائه شده است.

تکتاندر (متوفی ۱۶۱۴م)، استفین کاکایشی، دبیر سفير فرستاده امپراتور آلمان (به نام رودلف دوم) به شاه عباس دوم بود. حسین بیک، سفير فرستاده شاه عباس، در جواب نامه کاکایشی در سال ۱۶۰۰ و سفير انگلیس آنتونی شرلین، از شاه در مقابل عثمانی انتظار حمایت داشت و کاکایشی تکناندر و جرج آگلاست را همراهی کرد و آن‌ها را خدمت‌گزار خود معرفی نمود که به احتمال یکی از آن‌ها دبیر بوده است. کاکایشی در ۲۵ اکتبر ۱۶۰۳ در نزدیکی لنکرات (در راه شهر لانس) فوت کرد و در اجرای انجام وظایف محلول، سفارش‌های لازم دیپلماتیک را به خدمت‌گزاران خود گوشزد کرد.

مدتی بعد در اوایل نوامبر، آگلاست در قزوین درگذشت و تکناندر به تنها یی مجبور به انجام وظیفه شد. وی پس از بازگشت از نزد شاه عباس اول در هشتم ژانویه ۱۶۰۵ در پراگ، مطالب کاملی را از سفر خود به امپراتوری رودolf دوم ارائه نمود و خیلی زود این مطالب چاپ شد. در این مطالب، اطلاعات جامعی در باب اهالی تاتارهای چرمینس و نوگای در امتداد ولگا ارائه شده است. همچنین، در این گزارش، درباره ایران و پیوند با دین، آداب و رسوم دفن، اروپایی‌های حاضر در قصر شاه ارامنه و گرجی‌ها و... اطلاعات زیادی در باب پذیرایی کامل شاه عباس ارائه گردیده است و لازم به توضیح است که درباره مذاکرات دیپلماتیک خود تکناندر هیچ مطلبی وجود ندارد.

در دوران صفویان، جوسافت باربارو، یکی از افرادی که به این سرزمین سفر کرده است، می‌نویسد که از تبریز تا سلطانیه و از تبریز تا افسار، سه روز، از افسار تا ساوه، چهار روز، از ساوه تا شهر کوچکی به نام خوی، شش روز، از خوی تا ساری، سه روز، از ساری تا شهر کوچک لاهیجان، سه روز و از ترمیجان تا گیلان، شش روز و از آنجا تا استرآباد مسافت

است. نام ابریشم استرآباد از آینجا برخاسته است که در نزدیکی دریا، هوای شهر با کو هم انقدر خوب نیست. در آنجا گندم کمر به عمل می‌آید و مردم بمنج می‌خورند و از آن خوارک می‌پزند. در این شهر و توابع آن، مردم به پارچه بافی با ابریشم و نخریسی مشغول هستند. نخریسی را در طول ساحل با ایجاد نمایشگاه‌ها گسترش داده‌اند و بی‌حد و حساب ابریشم مهیا کرده‌اند و به تعداد زیادی درخت وجود دارد و در طرف دیگر دریا، شهری به نام باکو وجود دارد و باکونام دریا را از آینجا می‌گیرد. در نزدیکی این شهر، نفت سیاهی از یک باغ خارج می‌شود که بوی بسیار بدی دارد. مردم از این نفت برای روشناهی استفاده می‌کنند. در هرسال، دو بار شتران را با این ماده نفتی آغشته می‌کنند؛ زیرا در غیر این صورت شتران به بیماری قطور مبتلا می‌شوند (ر.ک؛ جوسافت باربارو، م ۲۰۰۵: ۷ و ۱۰۷).

در ۱۹ سپتامبر ۱۵۲۳، آنتونی تتریرو به قصد عزیمت به کاخ شاه اسماعیل از هرمزبه راه افتاد که از آنجا به شهر بندربعباس و از آنجا به روستای لار رسید. در باب این مناطق و ایران معلومات فراوانی از این سفر موجود است. وی می‌گوید زندگی ایشان با دامداری و پرورش علف سپری می‌شود. برخی نژادهای سفید و زرد تا مچ پا لباس‌هایی با پنبه و کتان می‌پوشند. در زمستان برای خود از پوست گوسفند و رویاه لباس تهیه می‌کنند. زنان بسیار زیبا، از ابریشم فرش می‌بافند و همیشه با چادر راه می‌روند. همه آن‌ها موهای کمی دارند. آن‌ها با اسب و مادیان سفر می‌کنند و با تیر و شمشیر مبارزه می‌کنند و در جنگ‌های بزرگ از نیزه استفاده می‌کرند. در زمستان و تابستان، همیشه به جاهای خوش آب و هوا کوچ می‌نمودند. در تمام اراضی رقابت وجود داشت. سلسله صفوی به قانون‌های پادشاهی پاییند بودند و به حضرت علی^(۴) بیش از حضرت محمد^(ص) احترام می‌گذارند. کلاه قرمز دارند، به زبان ترکی صحبت می‌کنند و به خودشان قزلباش به معنای سرخ سر می‌گویند. این سلسله نه به قانون‌های اسلام و نه به عادات‌های بت پرستی و نه دیگر آداب پاییند هستند (۳۶ و ۸).

صفویان به خلافی مورد احترام عثمانی، مثل ابویکر، عمر و عثمان ناسزا می‌گویند. به همین سبب، سلطان عثمانی با یک اردوی بزرگ علیه شاه صفوی شورید و مسیر راه شهر و

دیار را فتح کرده بود. در این میان، شاه یک پیک به همراه یک کتاب (کتابی که قوانین خودشان در آن منعکس شده)، فرش‌های نفیس، تیرهای ترک و به همراه تیراندازان ماهر فرستاد. در میان ترک‌ها، هیچ کس نبود که بتواند با آن‌ها تیراندازی کند. بنا به قول مشهور، سلطان عثمانی دستور داد تا تیرها را به هدف‌های دور نشانه روند، ولی تیرها به هدف نخورد. پس از آن، سلطان عثمانی به تفنگداران دستور دارد تا دوباره به سوی هدف‌ها تیراندازی کنند و آنگاه آنها را رها کرده بود. سلطان بعد از مدت کوتاهی با این سلاح‌ها علیه شاه حکت می‌کند (۸۴۰).

آثار تاریخی دوره صفوی

صفویان آثار تاریخی زیادی به زبان فارسی در قرن ۱۷ دارند. یکی از مورخان بسیار مشهور این دوره، منشی اسکندر ترکمن و از ترکمن‌های آذربایجان بوده است. وی در سال ۱۵۰۶ به دنیا آمد و حدود ۱۶۳۳ وفات یافت. او ابتدا در سپاه خدمت کرد و بعد از دفتر مرکزی کار کرده است. او با توجه به نزدیکی به بایگانی دولتی، حوادثی را شاهد یا همراه بود. در سال ۱۶۲۹ میلادی، اثری با عنوان تاریخ عالم‌آرای عباسی، تاریخ حاکمیت شاه عباس را ارائه داده است و در مقدمه این اثر، با استفاده از آثار اولیه دیگران (حسن رومی و دیگران) تا سال ۱۷۵۱، حوادث دوران صفویه را توصیف می‌کند.

در بخشی از سال‌های ۱۵۷۱ تا ۱۵۸۷ تاریخ دولت صفوی، یعنی تولد شاه عباس تا تاجگذاری او را شرح داده است و بخش دیگر عبارت است از: قسمت اول شرح حوادث و وقایع ۳۰ سال اول حاکمیت شاه عباس اول (۱۵۸۷-۱۶۱۶) و قسمت دیگر، حوادث را از سال ۱۶۱۶ تا ۱۶۲۹ و مرگ شاه عباس اول را شرح می‌دهد. بعد از مقدمه، مطالب مربوط در ربع آخر قرن ۱۶ و ربع اول قرن ۱۷ از منابع بالریش تاریخ صفویه است. قید این نکته نیز لازم است که این اثر ترجمه ندارد و به علت کمی منبع ذکر شده است. این اثر از سوی محققی کمتر استفاده شده است. به رسم عادت، در اثر اسکندر منشی، اولین قسمت به تاریخ جنگ‌ها اختصاص داده شده است، ولی بخش بزرگی از این اثر به مدیریت داخلی، مالیه و

سیستم مالیاتی تخصیص داده شده است و در جاهای مختلف نیز مالکیت مناطق و فیلیل مهاجر و درباره بزرگان طوایف اطلاعاتی آمده است. به علاوه، در باب رابطه حاکمان فشودال تاریخ محلی با جنبش‌های مردمی یادداشت‌هایی نوشته شده است.

اثر اسکندر منشی در زمان حیات او مورد تأیید قرار گرفته بود و تاریخ عالم‌آرای برای ادامه نوشتن به او پیشنهاد شده بود. شروع‌کننده این اثر، اسکندر منشی اوضاع سال‌های ۱۶۳۴-۱۶۳۳ را شرح داده است، اما بعد‌ها مرگ مانع ادامه کار او شد. در میان آثار دیگر در این دوره، به اثر منجم جلال الدین محمد بیدانی در سال‌های ۱۶۱۲-۱۵۷۱ را با نام تاریخ عباسی و میرزا بیک جناب الدین، در اوایل دوران صفویه تا مرگ شاه عباس اول، به نام تاریخ عباسی می‌توان اشاره نمود. محمد معصوم بن خواجه اصفهانی تاریخ حکومت شاه صفوی (۱۶۴۲-۱۶۲۹) را ارائه نمود. این اثر تنها دو نسخه خطی دارد که آن‌ها هم منتشر شده است. محمد طاهر واحد، مؤرخ قصر شاه عباس دوم، تاریخچه حکومت شاه را تا ۱۶۵۶ به نام تاریخ شاه عباس ثانی تحریر کرد.

شرح حوادث و وقایع به طور گسترده در آن بیان شده است، اما در بخش‌های دیگر اثر، مالکیت، سیاست مالیاتی، و حتی تاریخ کوتاه ولایت‌های جداگانه با موضوعات جذاب جای تأثیر دارد. این اثر در ایران بسیار شهرت یافته است و چندین نسخه خطی وجود دارد که منتشر نشده است. محمد یوسف قزوینی نویسنده اثری بزرگ از تاریخ عمر و طراح نامه‌های شاه عباس، به نام خلد برین است. جلد آخر تاریخ صفویه که تا تاریخ ۱۶۷۷ شامل می‌شود. تمام این اثرات شمار یافته است. تنها در سال ۱۹۳۸ میلادی، مؤرخ فارس، سهیل خوانساری، یک بخش از جلد ششم اثر محمد یوسف را انتشار داد که این بخش به آخر دوران شاه صفوی مربوط می‌شود.

شیخ حسین بن ابدال صوفی زاهد و شیخ درویش زاهد گیلانی و نوه‌اش صفائی الدین معلم، در دوران شاه سلیمان (۱۶۹۴-۱۶۶۶) زندگینامه شیخ صفائی الدین و شجره‌نامه صفویان را آماده کرد. این اثر سلسله نسب صفویه نام گرفت. اطلاعاتی درباره شیخ صفائی الدین در نیمه دوم قرن چهاردهم از طرف درویش ابن بزاره گردید که این اثر از از صافی و دیگر منابع گرفته شده است.

چند سال قبل، یک منبع ناشناخته به زبان فارسی بنام تذکره الملوك ثبت کرده بود که مؤلف این اثر معلوم نبود. این اثر عموماً به خلاصه‌ای از اداره حکومت صفویه پرداخته است. اگرچه در سال ۱۷۷۵ نوشته شده، اما یک اثر قابل ملاحظه و منبع بالارزشی در قرن ۱۷ در باب تاریخ صفویه محسوب می‌گردد. تنها نسخه خطی در کتابخانه سلطان در استانبول بعد از جنگ جهانی اول، از سوی دولت اشغالگرانگلیسی به عنوان غنیمت برداشته شد و به موزه بریتانیا تحويل داده شد.

خاطرات پادشاه از پنج قسمت تشکیل شده که عبارتند از: ۱. درباره روحانیت. ۲. درباره فرماندهان جنگی. ۳. در باب درباریان. ۴. درباره مأموران مالیاتی. ۵. درباره اداره کردن اصفهان. در باب توسعه روابط تجاری و دیپلماتیک صفویه در قرن هفدهم با کشورهای اروپایی و کشورهای همسایه، از تجار، مسافران، دیپلمات‌ها و مبلغان مسیحی نوشته‌های زیادی به جا مانده است که این نوشته‌ها عموماً مربوطه به کشاورزی، وضعیت اراضی، بهویژه توصیف شهرها، محصولات، تجارت و شیوه‌های مدیریت صفویان، مطالبات دینی مردم، وضع معیشت، عادات و سنت‌های مردم می‌باشد. افراد دیگری که نوشته‌های جالب ارائه دادند عبارتند از: پترو دلاوله ایتالیایی (۱۶۱۷-۱۶۲۷)، توماس فربرت انگلیسی (۱۶۲۹-۱۶۴۷)، آدام آرای آلمانی (۱۶۳۶)، انگلبرت کمپفر (۱۶۸۴)، تاجر فرانسوی ب. تاورنیه (دهه ۱۶۴۰-۱۶۵۰ قرن هفدهم)، جان شاردن (۱۶۷۱-۱۶۷۷ و ۱۶۶۴-۱۶۷۰)، کاتولیک موناخلار، مسیونر رافل دوهان (۱۶۴۵-۱۶۹۶) که در ایران ۵۰ سال اقامت داشته و پی سانسون (۱۶۸۳-۱۶۹۱) جهانگرد بسیار مهم روسی، اکتوون و دیپلمات روسی قرن هفدهم. ارزش اطلاعات مسافران اروپایی، یکسان نیست. سطح فرهنگ مسافران و تفاوت در موضوعات مورد علاقه آن‌ها به تفصیل بیان شده است. گاهی مسافران تحصیل کرده اروپایی از روابط اجتماعی ایران و اروپا و نیز نفوذ فرهنگ اروپایی استفاده می‌کنند. آثار مبلغان مسیحی از روابط نزدیک فرهنگ و معیشت و نهادها سخن می‌گویند. عده‌ای از مسافران به زبان فارسی (مثلًاً کمپفر، رافئل دومان) تسلط دارند و بقیه نیز به حد کافی از منابع فارسی استفاده می‌کنند. نوشته و آثار آنان در باب ساختار اقتصادی، اجتماعی ایران

در قرن هفدهم، اطلاعات بسیاری را ارائه می‌دهد. اُلری هم اطلاعات زیادی را در این زمینه **بیان می‌کند**.

توضیحات در باب تاریخ صفویه در قرن هفدهم، از سوی نویسندهای مختلف و جهانگردان در آثار خودشان هم ارائه شده است. چنین توضیحی در هلند از طرف دلات در باب پادشاهی فارس و دون خوان به زبان اسپانیایی درباره ایران تصویر نمودند. در سال ۱۵۹۹ میلادی، دیبر سفیر صفویه وارد اسپانیا شد. وی که از طایفه قرباش و به نام اروج بیگ بود، مسیحیت را قبول کرد و اقامت دائمی در آنجا را درخواست نمود. به غیر از نوشهای دانشتهای دون خوان در باب ایران منابع اروپایی هم (نوشته‌های دیپلمات‌ها و جهانگردان) برای علاقه‌مندان اروپایی تاریخ ایران مورد استفاده قرار گرفته است.

نوآوری علمی تحقیق

باید مذکور شد که روابط سیاسی و اقتصادی دولت فرانسه و صفویه تا امروز بررسی نشده و تحقیقات اندکی در این زمینه ارائه شده است. به همین سبب، مطالعه و بررسی موضوع تاریخ آذربایجان، موضوعی جدید و تازه به شمار می‌آید، علاوه بر اینکه هدف از تحقیق حاضر، ارائه نوآوری‌های زیر است:

- مطالعه فعالیت‌های کمپانی هند شرقی دولت فرانسه در دوران صفویه.
- مطالعه روابط سیاسی دولت صفویه و فرانسه در مراحل مختلف.
- مطالعه تاریخ روابط اقتصادی دولت صفویه و فرانسه در مراحل مختلف.
- مطالعه سطح روابط فرهنگی بین دو دولت صفویه و فرانسه.
- بررسی تأثیر عوامل مثبت و منفی در توسعه روابط بین دو دولت صفویه و فرانسه

اهمیت علمی تحقیق

با توجه به نتایج، منابع و موضوعات علمی این کتاب، می‌توان از آن در تحصیلات

تکمیلی، سخنرانی‌ها و همایش‌ها استفاده کرد. از موضوعات مطرح در این پژوهش در رابطه با تاریخ آذربایجان در دوران صفویه، می‌توان در تعلیم و تعلّم بهره برد. این تحقیق و موضوعات مطرح در آن می‌تواند برای پژوهش‌های آینده، موضوعات جدیدی را مطرح کند.

ساختمان پژوهش

ساختمان این پژوهش مشتمل بر مقدمه، سه فصل، نتیجه‌گیری و منابع مورد استفاده می‌باشد.